

Flodr, Miroslav

Lotrinští zvonaři a české země

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1981, vol. 30, iss. C28, pp. [157]-176

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102375>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIROSLAV FLODR

LOTŘINŠTÍ ZVONAŘI A ČESKÉ ZEMĚ

Jeden ze závažných problémů dějin zvonařství představují vztahy domácí a zahraniční zvonařské výroby, zejména otázky přímé účasti a podílu zahraničních zvonařů na zvonařské produkci příslušné oblasti.¹ Objasnění právě těchto kontaktů má vedle svého významu pro poznání obecného vývoje zvonařství eminentní důležitost pro kritické zvládnutí vlastního zvonového materiálu i pro postižení charakteru domácího zvonařství.

Pronikání zvonařů do cizích sfér, sahající od příležitostných kontaktů přes trvalejší styky až k stabilnímu zakotvení v novém prostředí, je obecným zjevem, provázejícím celý vývoj zvonařské výroby. Proměnlivá je toliko jeho intenzita podle doby a prostředí. Zdaleka tudíž nejde jen, resp. především o záležitost nejstarší vývoje fáze, označované často v dějinách zvonařství jako období putujících zvonařů. Sám proces přechodu k stabilním místním dílnám, rozvíjející se obecně v 15. stol. (v některých předních městech, např. Norimberku, již na přelomu 13. a 14. stol.), totiž nevedl ve svých důsledcích k naprostému umrtvení pohyblivosti zvonařů, což ostatně ani nebylo možné vzhledem k zvláštnímu charakteru zvonařské práce a jejích produktů. Stabilizace dílny znamenala především vytvoření pevného střediska s vhodným produkčním zázemím, které mělo pro existenci dílny zásadní význam. Pro tuto oblast pracoval zvonař sice hlavně ve své městské dílně, v mnoha případech (velké zvony, početnější zakázky ve vzdálenějších místech) ji však i zde z technických důvodů (doprava) dočasně přenášel na místo určení zvonů. Základní produkční oblast vesměs neměla pevného vymezení, ani nebyla výsadním územím jednoho zvonaře. Ten zde musel počítat s konkurencí dalších místních i případně cizích dílen právě tak, jako jemu samému bylo na druhé straně dovoleno pronikat do jiných oblastí. Čím větší byla konkurence i nedostatek produkčních příležitostí ve vlastním okruhu, tím častěji a naléhavěji vyvstávala potřeba hledání nových možností mimo jeho

¹ Srov. M. Flodr, *K problematice studia dějin zvonařství v českých zemích*, ČMM 99, 1980, 75n.

rámec. Práce pro taková vzdálenější místa prováděl zvonař obdobně buď ve své domácí dílně nebo se podle situace a technické náročnosti díla přesunoval na místo zakázky. Takový pohyb uvnitř základní produkční sféry i mimo její rámec pozorujeme u zvonařů po celá staletí až do doby moderní.

Je přirozené, že hledání nových odbytišť se v první řadě zaměřovalo na nejbližší sousedství. Podařilo-li se zvonaři prosadit se tu a dosáhnout takto uspokojení svých potřeb (a nezřídka i možností), přestával na této drobné expanzi. V případě, že jeho uplatnění zde bylo trvalejšího rázu, dosáhl takto postupně nemalého rozšíření své základní produkční sféry. S tímto postupem se setkáváme v dějinách zvonařství také nejčastěji. Nezřídka však nedostatek podobných příležitostí nutil zvonaře k vyhledávání vzdálenějších míst. Takový pohyb, nesporně namáhavý a časově náročný, realizoval zvonař vesměs při výraznějším poklesu možností uplatnění v domovské sféře (jenž mohl být jen přechodného rázu) a pak se jej snažil proměnit v dlouhodobější cestu po zvolených krajinách. Mnohdy se stávalo, že při těchto cestách zvonaři nacházeli oblasti se zvláště příznivými podmínkami pro svoji činnost a usazovali se v nich na delší dobu nebo dokonce i trvale. Takové přesuny jsou hlavně v 17. a 18. stol. dosti častým zjevem.

Předpoklady (resp. nutnost) k drobné i rozsáhlejší expanzi se výrazně rozšiřují již od 16. stol. V té době nastává po celé Evropě rychlý růst počtu zvonařských dílen, jejichž produkční schopnost ve svém souhrnu záhy začíná přesahovat rozsah poptávky. Zvyšující se konkurenční boj je navíc prohlubován vznikem velkých zvonařských podniků, pro něž rámec domácího zázemí (byť i rozsáhlý) nemohl dostačovat a expanze se tak stávala nezbytnou podmínkou další existence. Významný podíl tu dále mají specifické poměry historického vývoje v některých oblastech (např. Německo v době reformace, české země v pobělohorské době, střední Evropa v období třicetileté války ap.), citelně poznamenávající i zvonařské řemeslo. Podstatné omezení odbytových možností, zánik dílen, vytvoření produkčního vakua v některých oblastech, jež je posléze vyplňováno cizími silami, to vše vede k dalekosáhlým přesunům. Konečně zcela nová situace se vytváří v 19. stol. Radikální změny v dopravě (železnice) spolu s narůstajícím procesem koncentrace (a to z jistě míry i zprůmyslňování) zvonařské výroby do velkých dílen rozrušují systém starých produkčních oblastí a vytvářejí předpoklady k řešení nabídky a poptávky v širokém měřítku celozemském i mezinárodním.

Bylo by samozřejmě nesprávné redukovat každou podobnou expanzivní činnost na projev nadměrné produkční potence jedné oblasti a výrobní slabosti oblasti druhé. Je možno doložit množstvím příkladů, jak se cizí zvonař uplatňuje na území, které je schopno uspokojit vlastními silami podstatně vyšší poptávku. Ostatně zkoumání příčin v jednotlivých konkrétních případech by nám ukázalo, jak často tu rozhodující význam mají pouhé osobní styky, jednání, zájmy či antipatie, předpokládané (a často neuskutečněné) výhody ap. Znalost okolností, za nichž k takovým stykům dochází, je tudíž žádoucí, zdaleka ne vždy však dosažitelná. Má význam nejen pro správné hodnocení konkrétního případu, ale ve svých důsledcích přirozeně i pro obecnější posuzování zkoumaného problému.

Důležitá je povaha těchto kontaktů, jejich intenzita, případně i soustavnost. Konečně nelze takové jevy chápat izolovaně. Je podstatné vědět, v jakém vztahu stojí konkrétní expanze k zvonařově činnosti ve vlastním domácím prostředí, k celkové tamější výrobě zvonů, resp. k jeho obdobným výbojům do jiných krajin. Podobně pak na druhé straně je nezbytné znát situaci zvonařské výroby v dotčené oblasti, jak dalece se tu projevuje působení cizích zvonařů atp. To jsou ovšem všechno otázky, na něž se mnohdy jen těžko hledá uspokojivá odpověď.

V rámci této problematiky zaujímá specifické místo otázka lotrinských zvonařů, jmenovitě jejich působení v středoevropských zemích v 17. stol.; zvláště tu ve velkém rozsahu ožívá starobylá instituce putujících zvonařů. Jde o jev v té době zcela anachronický, vyvíjející se tentokráte za naprosto odlišných podmínek a vyvolaný v život zvláštností nastalých poměrů, zejména v středoevropských zemích, ale i v Lotrinsku samém. Jeho studium má mimořádnou důležitost pro poznání dějin evropského zvonařství i pro osvětlení mnohých problémů vývoje zvonařství v jednotlivých zemích. Charakter i rozsah podílu lotrinských zvonařů na zvonařské výrobě 17. stol. je zde natolik významný, že tvoří přímo jeden z podstatných znaků zvonařství zmíněného období. To znamená, že bez jeho správného posouzení a pochopení nelze plně porozumět podstatě této vývojové etapy, která zejména v poměrech středoevropských zaujímá svojí povahou i dosahem mimořádné postavení.

V řadě zemí se účast lotrinských zvonařů pohybuje na úrovni, která je staví po bok domácích mistrů jako významného partnera. Tak se tato cizí složka, silně spjatá s tradicemi zvonařské výroby své domovské oblasti a navíc tvořící v podstatné míře svébytnou pospolitost, svázanou četnými příbuzenskými vztahy, výrazně, někdy až přímo organicky včleňuje do domácího vývoje. Za podobné situace přirozeně nestačí k plnému objasnění existujících poměrů pouze samo postižení — byť detailní a všestranné — díla konkrétně zúčastněných lotrinských mistrů, nýbrž posouzení jejich účasti v komplexu celé problematiky činnosti těchto zvonařů. Konečně nemalým důvodem potřebnosti studia této otázky je jedinečná možnost konkretizace našich představ o charakteru instituce putujících zvonařů. Středověk, pro jehož zvonařství je tento způsob typický, nám v tomto směru neposkytuje ani vhodné, ani dostatečné podklady (anonymita zvonařů, nedostatek písemných zpráv). Na příkladu lotrinských zvonařů, kteří tuto tradici nadále rozvíjejí, máme tak mimořádnou příležitost přiblížit si mnohé ze zvláštností těchto starobylých postupů.

Závažnost problematiky lotrinských zvonařů pro studium dějin evropského zvonařství byla rozpoznána již v průběhu minulého století. Vyplynulo to více méně přirozeně z postupně ucelenějších i hlubších znalostí zvonového materiálu ve všech evropských zemích. Mezi díly domácích mistrů i zahraničních dílen z blízkého sousedství se nacházela celá řada prací různých zvonařů ze vzdáleného Lotrinska. Právě hojnost zastoupení těchto takřka s pravidelností se vracějících zvonařů z odlehlé země (označujících se jako Lotrinčané, nikoliv místem svého domovského působistě) dávala dostatečné podněty k žádoucímu badatelskému zájmu. Záhy se

také objevily první pokusy o postižení této otázky,² další výzkum však nezaznamenal v tomto směru výraznější pokrok. V podstatě tu zůstávala řada pouhých jmen (vesměs známých toliko ze zvonů samých), čas od času rozmnožovaná o další mistry, resp. o nově poznané jejich zvony z různých let či jiných zemí. Nepřineslo se nic podstatného k bližšímu poznání původu těchto zvonářů, jejich vzájemných vztahů, charakteru jejich činnosti i tvorby ap. Tato stagnace byla sice odrazem obecně malého zájmu o dějiny zvonářství vůbec a o problematiku lotrinských zvonářů zvlášť. Interně zde však každý případný pokus o hlubší proniknutí problému ztroskotával na nedostatečné znalosti v úvahu přicházející zvonové látky jako celku, jednak na neexistujícím archivním výzkumu, především příslušných fondů ve vlastním Lotrinsku. Tyto základní nedostatky jsou postupně odstraňovány až v době současné, především v souvislosti s detailním zpracováním zvonového materiálu.³

Problematika lotrinských zvonářů se tudíž nachází ve stavu prvotního hlubšího rozpracování. Zatím jsme daleko vzdáleni od možnosti postihnout ji komplexně v celé její šíři. K dosažení tohoto cíle bude třeba vykonat ještě mnoho dílčí práce v jednotlivých zemích i v samém Lotrinsku. Přesto je nutné, abychom se na tomto místě pokusili o určitý shrnující pohled, koncipovaný vzhledem k námi sledovaným cílům (a přirozeně i kstávajícím možnostem odpovězení mnohých otázek) jako obecné uvedení do daného problému se specifickým zřetelem k potřebám studia českých poměrů.

Vymezujeme-li (jak se také obvykle děje) problém lotrinských zvonářů ve smyslu otázky rozsahu a významu působení těchto mistrů v středoevropských zemích v 17. stol., měli bychom se hned na počátku vyvarovat určitých nedorozumění a zkreslených představ, které tu leckdy vznikají. Takto formulovaný problém skrývá v sobě totiž nebezpečí, že vytýkaná tu specifičnost z hlediska objektu (středoevropský vývoj zvonářství) se přenese v plném rozsahu i na sám subjekt (lotrinští zvonáři) a ten pak bude nazírán z užších poměrů vývoje středoevropského, nikoliv ve své svébytnosti a celistvosti. Předem je tudíž třeba zdůvodnit, že to, co se nám jeví a vskutku také je specifikem na úrovni vývoje středoevropského zvonářství, představuje v působení lotrinských zvonářů jen dílčí projev jejich běžné praxe.

Činnost lotrinských zvonářů má velmi starobylé kořeny. Rozvíjí se prakticky hned od té doby, kdy zvonářství postupně přechází do rukou laických mistrů a je provozováno potulnými zvonáři. Pokud můžeme po-

² Ponecháme-li stranou prvé soustavnější údaje u H. Otteho, *Glockenkunde*, 2. vyd., Leipzig 1884, 80 n., má tu základní význam studie E. Wernickeho, *Lothringische Glockengiesser in Deutschland*, Jb. d. Gesellschaft f. lothringische Geschichte u. Altertumskunde 3, 1891, 401–408. Je obdobou staršího pojednání de Marsyho o lotrinských zvonářech v Holandsku *Quelques fondeurs de cloches originaires de Lorraine ayant travaillé en Hollande*, Journal de la Société d'archéologie lorraine (Nancy) 1886.

³ Děje se tak hlavně na půdě *Deutscher Glockenatlas*. Srov. dosud tři vydané svazky: *Württemberg und Hohenzollern* (1959), *Bayerisch-Schwaben* (1967), *Mittelfranken* (1973). Systematickým průzkumem archivů v Levécourt a Breuvannes se zabývá G. Loberot; srov. mj. jeho příspěvek *Fondeurs de cloches d'Huilliécourt*, Cahiers Haut-Marnais 1953, č. 34–35.

soudit na základě dosavadních mezerovitých znalostí, patří lotřinští zvonáři již tehdy k významným mistrům s pozoruhodnou teritoriální šíří své působnosti. Nepochybně už v tomto raném období (13.—15. stol.) se postupně vytváří početný okruh zvonářstevských rodin a rodů vzájemně spřízněných a spolupracujících. Provozují své řemeslo způsobem v té době obvyklým — jako putující zvonáři. Každoročně v jarních měsících vycházejí ze svých domovů a vracejí se zpět v pozdním podzimu.⁴ S minimálním vybavením (kružidlo, měřidla, formy pro ozdoby a písmena, drobné pomůcky pro slevačskou práci ap.) putují po městech a vsích blízkého sousedství i daleko vzdálených oblastí. Na místě vyřizují objednávky sjednané v předchozím roce, okamžitě vyhovují příležitostným zakázkám, uzavírají dohody na nová díla pro příští rok. Program jejich práce má tudíž charakter směsi nahodilých i plánovaných akcí. To ovšem znamená, že ani jimi podnikané cesty nejsou tak zcela nahodilé. Každá z nich se opírá o předem danou základní trasu vytyčenou řadou pevných bodů. (objednávky z předchozího roku, získané poznatky o možnostech zakázek v dalších krajích), která je teprve v průběhu putování zhušťována a rozvířována do výsledné podoby celého itineráře příležitostně sjednanými zakázkami. Je přirozené, že většina zvonářů se po dlouhá léta přidružuje osvědčených cest. Nedochází tu však k strnulým stereotypům. Jednotliví zvonáři si spíše vytvářejí během doby hlavní směry cest a v těchto širokých sférách realizují různé varianty svého pohybu.

Lotřinské zvonářství se svojí starobylou a stále rozvíjenou tradicí i nevšední produkční potencií je na sklonku 15. stol. a zejména v 16. stol. konfrontováno s výraznými změnami v systému zvonářské práce. Evropské zvonářství v té době obecně přechází k budování stabilních dílen, které se stávají hlavními producenty zvonů v každé zemi. Tento vývoj přináší definitivní zánik instituce potulných zvonářů. Pomineme-li několik ojediněle přežívajících případů v přechodném období, je již 16. stol. obecně ovládáno novou organizací zvonářské výroby. Jediní, kdo se ve velkém rozsahu i nadále přidružují starých postupů, jsou právě lotřinští zvonáři. Vzniká přirozeně otázka, proč i oni nepřijali nový způsob provozování zvonářského řemesla a jak jim vůbec bylo umožněno podržet v takovém rozsahu i nadále starý systém práce. Vysvětlení je třeba hledat ve specifických poměrech lotřinského zvonářství, jak je vytvořila celá předchozí jeho tradice.

Na poměrně malém území došlo během doby k značné koncentraci zvonářských sil s velkou produkční schopností. Podstatné přitom bylo: a) že tu nešlo o pouhý souhrn početných jedinců, nýbrž o řadu skupin stmelených příbuzenskými vztahy i organizací práce; b) že v jejich působení běžný styl práce putujících zvonářů dosáhl charakteru detailně propracovaného systému činnosti, který se opíral o mohutnou i kvalitní výrobní základnu a rozsáhlé, soustavně postihované produkční oblasti. Jestliže pro většinu putujících zvonářů představoval přechod k stabilním dílnám poměrně složitý a hlavně dlouhodobý proces,⁵ byl pro lotřinské zvonáře

⁴ Z pozdější doby víme, že tradičně vycházeli na popeleční středu a vraceli se kolem svátku Všech svatých.

⁵ Tento přechod je vskutku procesem postupných přeměn. Stávající zvonáři, zvyklí

přímo nepřijatelný. Znamenal totiž nutnou likvidaci celé soustavy práce, zánik jejich opor, které byly zárukou prosperity i dalšího vývoje: propracovaná organizace, vzájemná spolupráce, produkční uplatnění na širokém, prakticky neomezeném teritoriu, s možností rozšiřování produkce i vlastních výrobních sil. Skutečnost, že dokázali překonat — a vlastně neustále překonávat — rozpory svého stylu práce s novým, v Evropě obecně rozšířeným způsobem zvonařské činnosti, má své příčiny právě v dobré organizaci jejich podnikání, v kvalitě práce i v jejich schopnosti stále a hlavně pružně se přizpůsobovat měnícím se poměrům v evropském zvonařství.

Přechodné období ovšem nebylo ještě ani v 16. stol. pro lotrinské zvonaře kritickou fází v tom smyslu a rozsahu, jak bychom přirozeně očekávali. S nastalými změnami se vyrovnávali sice se zvýšeným úsilím, avšak bez výraznějších odchylek od dosavadní koncepce svého podnikání. I nadále rozvíjejí obvyklým způsobem činnost ve svých tradičních oblastech, tj. především ve Francii, dále pak na severu v Nizozemí a jižním směrem až ve Švýcarsku. Tuto relativně příznivou situaci spoluvytvářelo několik pro ně příhodných okolností. Především tu stále ještě působila silná tradice jejich podnikání. Pro většinu oblastí uvedených zemí zůstávali lotrinští zvonaři i nadále obvyklými dodavateli zvonů, dodavateli, jejichž předností byla spolehlivost plnění závazků i kvalita odvedené práce. Na druhé straně vlastní budování stabilních dílen bylo postupným, zdlouhavým procesem. Trvá hluboko do 16. stol., než se po četných zvraťtech a proměnách podaří vytvořit síť zvonařských středisek, která již soustavněji pokrývá dané území. A i potom je to mnohdy síť nedokonalá právě svojí nevyvážeností, mající vedle oblastí produkčně předimenzovaných celou řadu míst nedostatečně podchycených. Konečně svoji roli tu sehrála i ta skutečnost, že celý tento mohutný rozvoj zvonařských středisek a dílen i růst jejich produkce současně provázela zvýšená poptávka po zvonech, postačující uspokojivě vytižít produkční potenci všech tehdejších zvonařů.

K vlastní krizi dochází teprve v nastupujícím 17. stol. Tehdy se systém podnikání lotrinských zvonařů dostává již do vážného rozporu s nově se vyvinuvšími poměry ve zvonařské práci. Produkční síla rozvinuté a hlavně stabilizované sítě zvonařských dílen v zájmových oblastech lotrinských zvonařů se vyrovnává s úrovní tamější poptávky po zvonech, ba mírně ji i převyšuje. V tom smyslu se zde vytvářejí uzavřené, satureované celky, nyní již daleko citlivěji reagující na porušení své rovnováhy zásahy zvenčí. Nevylučovaly možnost příležitostného uplatnění cizích zvonařů, bránily se však přirozeně jejich expanzi v tom měřítku, jak se dála ze strany

pracovat starým způsobem, vesměs dokončili svoje působení v tomto stylu. Spíše až jejich nástupci, resp. nově začínající mistři se v stále větším rozsahu přikláněli k stabilním dílnám. Zprvu se to namnoze dalo tak, že zvonař po určitá leta působil v jednom městě, poté přenesl své působení do jiného místa, a tak leckdy některý z nich vystřídal během života i několik takových středisek své činnosti. Teprve v další fázi: — a to už je obecně záležitost 16. stol. — dochází k vlastní stabilizaci dílen, k jejich těsnějšímu a hlavně trvalejšímu spojení s určitým místem, k vzniku zvonařských rodů, k vytváření zvonařských tradic v těchto místech ap.

lotrinských mistrů. Tradiční odbytové země přestávaly být pro lotrinské zvonaře sférami stále nových možností. Podíl jejich účasti zde pojednou nejen stagnoval, nýbrž začal nabývat dokonce sestupnou tendenci. Takový vývoj byl pro lotrinské zvonařství varovným signálem, o to významnějším, že probíhal v disharmonii s pokračujícím růstem jejich vlastní produkční potence. Jeho negativní účinky se záhy (1. pol. 17. stol.) podstatně prohloubily vlivem nepříznivých politických poměrů země i jejich vztahů k Francii (vrcholící obsazením Lotrinska francouzskými vojsky v letech 1633—1659; zničení celé řady měst).

Jestliže se tudíž dosavadní odbytové oblasti pro lotrinské zvonaře stále více uzavíraly (ať již z důvodů ryze ekonomických či též politických), bylo nutno hledat náhradou za ně nové možnosti uplatnění. Za této situace se pozornost lotrinských mistrů obrací stále výrazněji směrem na východ od Rýna, do zemí německých, rakouských, českých, Uher, Polska, a zaujímá tak postupně celý středoevropský prostor. Je to postup do jisté míry překvapující i přirozený zároveň. Překvapující potud, že směřuje do oblastí s poměry ne o mnoho příznivějšími, než jaké panovaly ve starých odbytištích. V prvních desetiletích 17. stol. zde existuje hustá síť zvonařských středisek, poměrně dobře pokrývající dané oblasti a produkčně dostačující tamější poptávce po zvonech. Později sice dochází v některých zemích k narušení její struktury i potence a tak k vzniku „bílých míst“, příhodných k expanzi a uplatnění cizích zvonařů, ovšem děje se tak v době málo příznivé pro vytvoření potřebné úrovně poptávky (neklidné poměry období třicetileté války). Přirozený byl pak zmíněný postup v tom smyslu, že byl veden do jediných pro lotrinské zvonaře „volných“, jimi nezbádaných prostor. Už v dřívějších dobách (15.—16. stol.) činnost některých lotrinských mistrů sice zasáhla i na východ od Rýna, avšak to byly případy vskutku spíše výjimečné. Nyní však šlo o souvislý a intenzivní proud, záměrně vedený, jehož programatičnost je výrazem poznané nutnosti i hledání možných východisek.

Zajisté stěží lze přikládat lotrinským zvonařům v tomto jejich programickém obratu na východ představy o snadnosti úspěchu a tak i možnostech plného řešení existujících problémů. Nemohly je k nim svést ani nesporné úspěchy prvních jednotlivců. Byli příliš zkušenými praktiky, aby si uchovali reálný pohled na celou situaci. Co snad očekávali, resp. mohli očekávat, byl předpoklad, že k zvládnutí krize postačí expanze do blízkých západních německých krajín, přiléhajících k Porýní. Sem také vskutku vždy potom směřoval hlavní nápor lotrinských zvonařů (Dolní Sasko, Hessensko, Badensko-Württembersko, Bavorsko). Šlo v jádře o prodloužení, resp. rozhojnění původní větve severní (nizozemské) a jižní (švýcarské). Avšak i tento záměr se setkal s vážnými překážkami a musel být během doby podstatně modifikován. Především narůstající příliv lotrinských zvonařů záhy začal narážet na vehementní odpor domácích mistrů, jejichž situace v 1. pol. 17. stol. v řadě zemí nebyla nikterak příznivá. Vystoupení lotrinských zvonařů, vzhledem ke každoroční proměnlivosti nevypočitatelné v rozsahu a dosahu své produkce, znamenalo pro ně velmi nepříjemnou a zatím nepostižitelnou konkurenci. Domácí zvonařství hledalo ochranu u svých vrchností, na nichž vymáhalo vydání pří-⁶mých zákazů působnosti lotrinských zvonařů v příslušných zemích.

I když už samo množství opakujících se podobných opatření během 17. stol. svědčí o poměrně malé jejich účinnosti, přece jen tento odpor ve své kombinovanosti (zvonaři i jejich vrchnost) a zvláště trvalosti vytvářel brzdicí, v každém případě nepříznivě působící překážku. Situaci si zde však znesnadnili též sami lotrinští zvonaři. Jejich dosti rychlý a právě sem soustředěný příliv záhy vedl i z jejich hlediska k přesycení těchto oblastí. Když pak zejména koncem 1. pol. 17. stol. proud přicházejících lotrinských mistrů nejen trvá, nýbrž dokonce i narůstá, nenachází již většina nových, poprvé zde vystupujících mistrů dostatečně volného prostoru k svému uplatnění a je nucena hledat příhodnější místa dále na východě. Stále obtížnější podmínky činnosti vedou však lotrinské mistry k dalekosáhlejším ústupkům, k změnám přímo zásadní povahy. Mnozí z nich totiž právě pod vlivem nastalých poměrů upouštějí od tradičního pro ně způsobu zvonařského podnikání, usazují se na místech, která při svých dřívějších cestách poznali jako zvláště příhodná, a postupně tam budují stabilní dílny.⁷

Sám průběh východní expanze lotrinských zvonařů v jeho celistvosti i konkrétních projevech přirozeně nelze na tomto místě sledovat. Pro náš účel však postačí a bude také užitečné, jestliže si přiblížíme alespoň jeho charakteristické rysy v krajinách jižního pásma (Badensko-Württembersko, Bavorsko, Rakousko), tudíž na území, které bylo nástupní oblastí lotrinských zvonařů do českých zemí. Vlastnímu období lotrinského zvonařství v těchto zemích předchází dlouhá historie ojedinělých, příležitostných vystoupení lotrinských mistrů.⁸ Přímý nástup lotrinské expanze zde začíná v dvacátých letech 17. stol., tudíž o něco později a v menší míře, než je tomu v severním pásmu (větve nizozemská). Prvá vlna přílivu, časově zabírající 20.—30. léta 17. stol., je charakterizována vystoupením řady dvojic (i trojic) mistrů, postupně rozvíjejících činnost na rozsáhlém území od Švýcarska až hluboko do střední Evropy. Právě jejich častá a v ohledu teritoriálním dalekosáhlá změna působišť, připo-

⁶ Svoje žádosti v tomto směru motivují poukazováním na nekalý způsob konkurence ze strany lotrinských zvonařů, kteří u zákazníků vzbuzují klamnou představu, že na rozdíl od domácích mistrů jsou schopni dodat zvony daleko rychleji a zejména levněji. Vrchnosti podobným žádostem běžně vyhovují, na druhé straně však „ve snaze uchovat dobré konkurenční ovzduší“ usilují spíše o vhodnou regulaci: vedle takových zákazů též udělují některým cizím zvonařům privilegia k liti zvonů ve své zemi. Srov. DG WH, str. 86.

⁷ Kompromisem mezi oběma těmito způsoby byl postup některých lotrinských zvonařů (srov. níže), že jimi zde zřizované stabilní dílny měly charakter sezónních středisek, z nichž se i oni na podzim vraceli do svých domovů v Lotrinsku.

⁸ Tak např. v 2. pol. 15. stol. a v době kolem pol. 16. stol. nacházíme četné stopy vystoupení blíže neznámých lotrinských mistrů v oblasti jižně, resp. jihozápadně od Augsburgu; srov. DG BS 30, 32, 38 n., 534. Pozdějším a svého druhu zajímavým příkladem je Claude Aubert, který v r. 1602 obdržel arcivévodskou slévačskou huť v Štýrském Hradci (Graz) a působil v ní až do r. 1638. Jeho hlavním posláním zde bylo děloliectví, sléval však také zvony. Patřil k starobylému rodu lotrinských kovolců Aubertů v Romain-sur-Meuse, kteří působili v různých oblastech západně od Rýna; srov. J. Wastler, *Die k. Erzgießhütte und die Rotgießer in Graz*, Mitt. d. k. k. C.—C., NF XV, 97 n.; Otte, l. c., 181; Wernicke, l. c., 402; A. Weissenböck-J. Pfundner, *Tönendes Erz. Die abendländische Glocke als Toninstrument und die historischen Glocken in Österreich*, Graz-Köln 1961, 158.

minající prvotní sondování s hledáním nejvhodnější půdy, je tu příznačná. To platí v plné míře hned o jednom z prvních lotrinských zvonářů v zdejších krajinách. François (Franz, Franziskus) Racle, zmiňovaný již 1618 v Damblain,⁹ se zprvu zřejmě pokouší proniknout v severnějších oblastech, jak tomu nasvědčuje jeho účast v Sasku v r. 1621¹⁰ či r. 1623 v Lutychu, tudíž na tradiční nizozemské trase.¹¹ V následujícím r. 1624 se však jeho pozornost obrací do Württemberska, kam se potom každoročně vrací až do r. 1628 a slévá zde se svým pravidelným spolupracovníkem Françoisem Chevillotem celou řadu zvonů.¹² Na počátku třicátých let jeho cesty opět směřují do Saska¹³ a záhy nato, ještě před polovinou třicátých let, se definitivně přesunuje do severního Německa, kde se zřejmě trvale usadil v Lübecku.¹⁴ Obdobně širokým pohybem (byť ne tak hojně doloženým) se zřejmě vyznačovala též činnost Thomase Simona, který zprvu zajížděl do severnějších oblastí a ve dvacátých letech působil na jihu.¹⁵

Nejvýraznějším zjevem mezi lotrinskými zvonáři raného období v jižním pásmu je nesporně Caspar Delson. Zaujímá toto postavení nejen obsáhlostí své zdejší produkce či rozsahem území, na němž působí (od Švýcarska až do českých zemí), nýbrž i charakterem své činnosti: ta je zde totiž soustavná a rozvíjí se — jak mnohé naznačuje — spíše na způsob dlouhodobých pobytů, nepřerušovaných každoročními návraty do domovské obce.¹⁶ Poprvé se s jeho stopou setkáváme r. 1625 v jižním okolí Würzburgu a v této krajině setrvává se svým spolupracovníkem Bullevillem

⁹ J. Berthelé, *Enquêtes campanaires, notes, études et documents sur les cloches et les fondeurs de cloches du VIIIe au XXe siècle*, Montpellier 1903, 402.

¹⁰ Zvon pro Hillensberg u Hainsbergu; srov. Walter, l. c., 845.

¹¹ Na lití zdejších zvonů s ním spolupracují Jean a Nicolas les Chapelle; srov. Berthelé, l. c., 411.

¹² DG WH 86—87, 645.

¹³ Podle Waltera, l. c., 845 slévá r. 1631 dva zvony ve Wasungen v Durynsku. Tentokrát je jeho pomocníkem Claude Voillo, s nímž spolupracuje i později (srov. níže).

¹⁴ S jeho zvony se zde (především ve Šlesvicku-Holštýnsku) setkáváme v l. 1634 až 1659. V třicátých letech s ním i tu spolupracuje zmíněný již Claude Voillo. Když se Racle v následujícím desetiletí osamostatnil (někdy před r. 1645), Voillo zůstal i nadále v této oblasti a vstoupil v pracovní společenství s Gottfriedem Baulardem; srov. Otte, l. c., 214; Wernicke, l. c., 407; Walter, l. c., 898.

¹⁵ Pocházel z Huilliécourt, kde je zmiňován v l. 1623—34 a kde byl také r. 1627 purkmistrem. Již v r. 1617 se s ním setkáváme v Sasku. Jeho spolupracovníkem tam byl François Breutel ze zvonářského rodu Breutelů, jehož členové se uplatnili v l. pol. 17. stol. právě v sev. Německu. V r. 1626 se Simon objevuje v Bavorsku, kde s ním spolupracuje Jean Gaulthier, pocházející rovněž z Huilliécourt; srov. Otte, l. c., 210; Wernicke, l. c., 406—7; Walter, l. c., 877; DG BS 58.

¹⁶ Delson pocházel rovněž z Huilliécourt. Toto místo bylo rovněž domovem jeho prvního spolupracovníka Petra Bullevilla. V písemnostech archivu v Huilliécourt je zmiňován toliko Bulleville, a to k r. 1619 a 1628. Sama skutečnost může osvětlit mnohé z povahy Delsonovy pozdější činnosti. Delson odchází z domova zřejmě jako mladý a méně známý zvonář. Iniciátorem cesty do Německa a současně vůdčí osobností v této dvojici byl spíše Bulleville (nikoliv Delson, jak naznačuje DG WH 87). Většina zvonů slitých touto dvojicí (a jejich pomocníky) je také signována pouze jeho jménem a kde jsou uváděni oba, pak Bulleville vždy na prvním místě. Spolupráce obou končí r. 1627 (srov. k tomu poslední zmínku o Bullevillovi r. 1628 v Huilliécourt !). Delson v této oblasti zůstává i nadále a v Huilliécourt se objevuje patrně jen velmi sporadicky.

až do r. 1627.¹⁷ V následujících letech vystupuje již samostatně, a to nejdříve (1628—1629) v řadě míst severně od Würzburgu, posléze (1630) však opět v jižní oblasti tohoto města. Téhož roku dochází k dosti významné změně ve způsobu dosavadní Delsonovy činnosti. Jednak vstupuje v pracovní společenství se Simonem Michelinem, jednak — a to je zvlášť pozoruhodné — se odpoutává od své tradiční sféry severobavorské (Franky) a volí daleké cesty do zemí často od sebe velmi vzdálených: v l. 1630—1631 české země, 1633 Švýcarsko.¹⁸

V samých počátcích raného období zahajuje zde své působení též François Dubois, jehož činnost se rozvíjí hluboko do 2. pol. 17. stol. a tvoří tak jistý přechodný článek mezi prvotní a hlavní vlnou expanze lotrinských zvonařů. Je příznačné, že hned od počátku směřují jeho cesty až za hranice nejvíce frekventované centrální oblasti württembersko-bavorské. Tam postupně pracuje na rozsáhlém území od Štýrska na jihu přes české země až do Braniborska, Pruska a Pomořanska na severu. Zprvu (ca 1627—1630) se jeho zájem střídavě dělil mezi rakouské země a severní (pruskou) oblast, později se patrně na delší dobu (ca 1631—1648) soustředil na rakouské země (hlavně Dolní a Horní Rakousy) a k nim přiléhající území českých zemí, aby se od r. 1649 (ca 1672) ustálil na severních krajinách. Pracoval samostatně, toliko ve Štýrsku (1637) je jeho společníkem později významný zástupce lotrinského zvonařství v jižním Německu François Guyot.¹⁹

S nastupujícími 40. léty 17. stol. přichází vrcholné období lotrinské expanze ve zdejších krajinách. Jejimi reprezentanty se stávají velké zvonařské rody Rosierů, Brunclerů a Regnaultů, vzájemně propojené četnými příbuzenskými vztahy a společně také organizující zdejší svoji činnost, která nyní zaujímá v jejich životě dominantní postavení a stává se jejich programem. Tento vskutku rodový klan, rozšiřovaný namnoze právě cestou nových příbuzenských svazků o další spolupracovníky, ovládl v 2. pol. 17. stol. a v 18. stol. tuto sféru natolik, že prakticky zde podvázal jakoukoliv možnou působnost ostatních lotrinských zvonařů, kteří stáli mimo jeho vlastní okruh. Při budování této své domény se pak snažil posílit vydobyté pozice též v tom ohledu, že usiloval o těsnější spojení s vlastním německým prostředím. Příslušníci těchto rodů si zde začínají zřizovat stabilní hutě, přijímají měšťanské právo, spolupracují s domácími mistry, vcházejí s nimi v příbuzenské vztahy či dokonce působují svá cizokrajná jména místním poměrům.

¹⁷ Nejvýznamnějším dílem obou mistrů je zde 6 zvonů pro Rothenburg o. d. T. (dodnes dochovaných), ulitých v jejich tamější přechodné huti; srov. *DG MF* 50—51. Další dva nedochované zvony tamtéž (z r. 1626) srov. *I. c.*, str. 333 č. 982 a 983.

¹⁸ O Delsonově pobytu v českých zemích a o zvonařském rodu Michelinů srov. níže v rámci českých poměrů. Nejvýznamnějším výsledkem uvedeného švýcarského pobytu obou mistrů je 11 zvonů pro Luzern (na jejich ulití se podílel též Niklas Subtil). Srov. Thieme-Becker XXIV, 529 a tam uvedenou literaturu.

¹⁹ Dubois pocházel z významného zvonařského rodu, s jehož příslušníky se setkáváme v 16.—18. stol. v Lotrinsku, Francii i Německu; srov. Wernicke, *I. c.*, 407—8; Walter, *I. c.*, 675, 722. K činnosti Françoise D. srov. Wernicke, *I. c.*, 407; Thieme-Becker IX, 605; Weissenböck—Pfundner, *I. c.*, 226; české země srov. níže. O Guyotovi blíže v dalším výkladu.

Budovatelské zásluhy tu patří rodu Rosierů.²⁰ Vlastní průkopnickou práci vykonávají bratři Honorez Rosier a Claude Rosier l'ainé (I), kteří své dřívější (2. pol. 30. a poč. 40. let 17. stol.) cesty po Švýcarsku a Vorarlbersku prodlužují v l. 1642—1643 do Württemberska a Bavorska. Zatímco se Honorez R. přesunuje s dvěma ze svých dřívějších pracovníků, Johannem Reichartem a Johannem Denorgem, až do Ingolstadtu a Dinkelsbühlu,²¹ Claude R. o rok později, r. 1643, sonduje půdu v oblasti Wangen nedaleko Bodamského jezera.²² Tyto první cesty ještě neměly významnější a zejména trvalejší důsledky, naznačily však zdejší možnosti. Teprve na konci 40. let začíná vlastní období rozvoje zvonařského působení Rosierů na tomto území. V r. 1649 přicházejí společně Honorez a Claude R. opět do Württemberska, tentokrát již v doprovodu mladších členů rodu Rosierů (Jean a Claude II.), a společně slévají zvony v Rottenburgu (u Tübingen).²³ Právě v souvislosti s touto cestou dochází k zásadní změně v dosavadním podnikání Rosierů. Usazují se v Rottenburgu, který se takřka na celé století stává stabilním střediskem²⁴ jejich činnosti v jižním Německu: získávají zde měšťanské právo a svolení k zřízení huti i provozování zvonařství. Po několik generací odtud ovládají činnost lotrinských zvonařů a výrazným způsobem se podílejí na formování vývoje zvonařství v této oblasti. To platí zejména o druhé polovině 17. stol., která je dobou mohutného vzestupu i vrcholu zároveň. Když na počátku 18. stol. (1709) je ve Württembersku vydán vévodský reskript, zakazující působení cizích zvonařů,²⁵ postihuje toto opatření Rosiery mnohem destruk-

²⁰ Tento významný a široce rozvětvený zvonařský rod (Rosier, Rozier, Rossier) pocházel z Huilliécourt, posléze měl své hlavní středisko v Levécourt, další pak v Damblain a v Breuvannes. Srov. výše cit. práci Loberotovu, k činnosti v Německu pak *DG WH* 2, 86, 88—94, 95, 96 n., 667 (rodokmen); *BS* 59 n., 76 n., 82, 559 (rodokmen); *MF* 56 n.

²¹ Honorez R. spolupracoval s Reichartem již v r. 1636, kdy sléval zvony ve švýcarském klášteře Einsiedeln (na díle se podílel též François Guyot). Johannes Reichart (Jean Richard) pocházel z Wallerfangen u Saarlouis. Po švýcarském pobytu ho nacházíme v Tyrolsku (1637 s Nicolasem Humbertem, 1640—1 s F. Guyotem) a posléze v Bavorsku (1642) a Württembersku (1643), v obojím případech opět s Honorem R. Od r. 1644 pracuje již samostatně a usazuje se v Dinkelsbühlu, odkud rozvíjí činnost hlavně ve středních Francích a ve vých. Württembersku. Zemřel na konci r. 1656 (jeho nástupci se stali Johann a Stephan Arnoldové; srov. níže). Otte, l. c., 207; Wernicke, l. c., 404; *DG WH* 89; *BS* 59; *MF* 54—6, 432. — François Guyot pocházel z Huilliécourt (nar. 1608 jako syn zvonaře Nicolase G.). Po r. 1636 působil ve Štýrsku (1637, spolupracovník François Dubois) a v Tyrolsku (1640—1 s Joh. Reichartem). R. 1643 se oženil v Mnichově s Alžbětou, dcerou zvonaře Bartoloměje Wengla, stal se zde měšťanem a provozoval zvonařství i dělo-líječtví. Zemřel r. 1649. *DG WH* 85, 89; *BS* 54, 57, 59; *Weissenbach* — *Pfundner*, l. c., 226 + obr. 87. — Johannes Denorge pracuje společně s Honorem R. a Claudem (I.) R. ve Vorarlbersku (1641), ve Švýcarsku (1642) a r. 1643 přichází s Honorem R. a Joh. Reichartem do Crailsheimu. I později (od r. 1649) spolupracuje s Rosiery (byl kmotrem nejstarší dcery Jeana R.), od r. 1652 působí samostatně. *DG WH* 89 n.; *BS* 60.

²² Zvony tam slité srov. *DG WH* 646.

²³ Provází je a zprvu s nimi ještě spolupracuje zmíněný již Joh. Denorge, který ovšem měl bližší vztahy k rodu Rosierů.

²⁴ Z něhož se ovšem všichni každoročně na zimu vraceli do svého domova v Lotrinsku.

²⁵ *DG WH* 98; týkal se nejen lotrinských zvonařů, nýbrž i mistrů z jiných německých zemí.

tivněji než jiné zvonaře a než se i u nich samých očekávalo. Jsou nuceni odejít na delší dobu z jižního Německa. Zákazem totiž ztrácejí základ své zdejší působnosti, středisko v Rottenburgu. Přesun do sousedního Bavorska není prakticky možný, neboť to je sféra spřízněných Arnoldů. K této přetržce navíc dochází ve chvíli pro Rosiery zvlášť kritické. Splývá na jedné straně s mohutným vzestupem Arnoldů, na druhé straně pak s generační změnou u Rosierů samých.

Navázání na násilně přerušenou tradici připadá již nové generaci. Pokoušejí se o to v dvacátých letech 18. stol. synové Jeana II. R., bratři Jean a Baptiste a Nicolas II. Starší z nich, Jean Baptiste (= Jean III. R., † 1734), však záhy odpadá a celá tíže tak spočívá na bedrech mladšího Nicolase, který nyní tím intenzivněji spolupracuje se svým mladším příbuzným Jeanem Caudrillierem.²⁶ Přes jimi vyvinuté úsilí se ovšem ani zdaleka nepodařilo obnovit pozice rosierovského zvonařství v této oblasti. Šlo o pokus v jádře nezdařený, který sám pak na sklonku 30. let 18. stol. rychle upadá. Pozdější přítomnost rodu Rosierů je zde již spíše symbolická než faktická a také žádost nejmladší generace Rosierů o prodloužení pobytu v Rottenburgu, předložená tamější radě ještě v r. 1753, je více pouhou proklamací starších práv a nároků než výrazem opravdové snahy o jejich naplnění. Když v r. 1755 Rosierové postupují svá zdejší práva Arnoldům, jde o počín, který je logickým dovršením dosavadního vývoje i výrazem nového poměru sil v lotrinském zvonařství na této půdě.

Jedním ze základů pronikavého úspěchu Rosierů v 2. pol. 17. stol. (který právě v době úpadku chyběl, resp. byl značně oslaben) byla dokonalá organizace podnikání, opírající se o širokou účast členů celého rodu a o její kontinuitu. Na činnosti se současně podíleli příslušníci starší i mladší generace a podle potřeby, resp. možností kni byli přibíráni i zvonaři z rodů s Rosiery spřízněných. Tato spolupráce má vskutku mimořádný rozsah a je pro Rosiery zvlášť příznačná. Vzpomeňme jen na okruh spolupracovníků prvních zdejších Rosierů (Reichart, Guyot, Denorge), zejména na Denorga, který s nimi v té době nejdéle pracoval a měl blízké osobní vztahy k tomuto rodu. Od 60. let 17. stol., kdy zde dochází k vlastnímu rozmachu Rosierů, počet těchto pomocníků z řad příbuzenstva výrazně narůstá. Tak jsou to příslušníci starobylého zvonařského rodu de la Paix,²⁷

²⁶ S oběma se setkáváme již v r. 1722 v Bádensku. Jean C. (1678—1756) pocházel rovněž z Levécourt a byl manželem Nicolasovy sestry Jeanne R.; srov. *DG WH* 97.

²⁷ Příslušníci této rozvětvené zvonařské rodiny, pocházející z la Mothe, pracují ve Francii, v 17.—18. stol. též v Německu. Jsou spřízněni s Rosiery i Brunclery; srov. *DG WH* 89, 92; *BS* 59. Jako první se zde objevuje Tobie de la P. (1635 purkmistrem v la Mothe, kde je zmiňován již r. 1614; pracoval hlavně ve Francii, zemřel r. 1657 v Langres), a to r. 1652 v sev. Švábsku jako spolupracovník Jeana Gerarda. — Jean Gerard pocházel rovněž z la Mothe; patřil k raně vlně lotrinských zvonařů v jižních oblastech. V l. 1630—42 pracoval hlavně ve Švýcarsku, 1643—45 v Horní Falci, 1646 ve Württembersku. Od r. 1639 byl jeho spolupracovníkem Martin Rolin, někdy na sklonku 40. let toto spojenectví končí (v r. 1652 Rolin slévá zvon v Château Villain). Gerardova součinnost s Tobiem de la P. byla přechodného rázu: Tobie se vrací k svému působení ve Francii, Gerard zanechává své zdejší činnosti (snad právě pod tlakem Rosierů) a stahuje se do Lotrinska (r. 1666 je zmiňován v Outremécourt). Srov. Wernicke, l. c., 403; Berthelée, l. c., 406, 411; *DG WH* 87—8; *BS* 59. — Přímoú spolupráci s Rosiery rozvíjeji

dále Johannes Bonbon,²⁸ François Mutel,²⁹ především však Brunclerové a Arnoldové.

Oba tyto rody pocházejí rovněž z Levécourt a jsou mezi sebou navzájem i s Rosiery spjaty již v rané době příbuzenskými vztahy. Brunclerové, jmenovitě Štěpán a jeho syn Petr, sem přicházejí záhy po Rosierech, nepochybně z jejich podnětu a snad i na jejich přímé vyzvání.³⁰ Dochází mezi nimi dokonce k určitému rozdělení sfér působnosti, a to tak, že Brunclerové působí (v l. 1650—1688) v oblastech severněji položených v pásmu od vých. Württemberska až do západních středních Frank. Z počátku se dokonce oba rody příležitostně spojují k přímé spolupráci,³¹ jinak však Brunclerové (tj. Štěpán za pomoci svého syna Petra) pracují převážně samostatně. Svoji činnost zde však zvláště nerozšiřují a poměrně záhy (po r. 1688) odtud odcházejí.³²

Byli to ovšem právě Brunclerové, kteří sem přivedli další spřízněný rod Arnoldů, jenž zde posléze sehrál nejvýznamnější roli.³³ První Arnoldové, objevující se ve zdejším prostoru od r. 1657, zprvu stojí po relativně dlouhou dobu ve stínu svých příbuzných rodů, Brunclerů a zejména Rosierů. Pracují vesměs v součinnosti s nimi, tzn. prakticky se podílejí na jejich podnikání a jen porůznu vyvíjejí vlastní, samostatnou činnost. Díky tomu se také s nimi setkáváme v celém rozsáhlém pásmu od Württemberska až do Frank. Na tomto druhořadém postavení se mnoho nemění ani poté, když v 70. letech (kolem r. 1676) získávají stabilní huť v Dinkelsbühl,³⁴ která se stává jejich hlavním střediskem v jižním Ně-

v 60. letech Antoine a Edme de la P. (druhý byl synem Tobieho), kolem r. 1700 v ní pokračuje Claude, syn Antoinův; srov. *DG WH* 92; *BS* 60—61.

²⁸ Syn Césara B., nar. 1648, † 1739 v Levécourt. R. 1680 se oženil s Barbe Rosierovou, krátce nato spolupracuje s Claudem II. R. a Jeanem I. a II. R. Spolupráce Bonbonů s Rosiery má širší základ (např. César B. s Jeanem II. R. r. 1692 v Štrasburku), rovněž tak i příbuzenské vztahy (dcera Césarova, Jeanne B., se stává manželkou Jeana III. R.). Srov. Otte, l. c., 183; Walter, l. c., 698; *DG WH* 91.

V této souvislosti je třeba zmínit jednoho ze spolupracovníků Rosierů, který s nimi patrně nebyl v příbuzenském vztahu. Je jím Joseph Jullien z Damblain, který už r. 1687 působil samostatně ve Württembersku a právě v 90. letech 17. stol. byl častým spolupracovníkem Jeana II. R. v již. Německu a v Nizozemí. R. 1695 se usadil v Rothenburgu o. d. T., kde obdržel huť, kterou zde dříve měli Petrus Bullevillus a Caspar Delson. Zemřel r. 1699. Srov. Wernicke, l. c., 404, 405; Walter, l. c., 789; *DG WH* 92; *DG MF* 55.

²⁹ Pocházející z Breuvannes, doložený v l. 1694—1707, kolem r. 1700 spolupracovník Jeana II. R., patrně bratr Marguerity M., manželky Pierra R., syna Jeana II. R. Srov. *DG WH* 92.

³⁰ Syn Petr byl ženat s Marií Rosierovou, dcera Françoise B. měla za manžela Claude II. R., později pak dcera Petrova, Félice B., se provdala za Claudea III. R.

³¹ Např. v r. 1666 Claude II. R. a Jean R. přibrali k spolupráci Petra B.

³² Srov. *DG WH* 90 n., 94 n.; *DG BS* 61; *DG MF* 57.

³³ Arnoldové (původně Regnaultové, kteréžto jméno si během své německé expanze přizpůsobili místním poměrům) pocházeli taktéž z Levécourt a byli spřízněni s Brunclery i Rosiery. O těchto vztazích a jejich činnosti srov. podrobně *DG WH* 2, 86, 90 n., 94 n., 96, 97 n., 666 (rodokmen); *DG BS* 61 n., 76 n., 82, 560 (rodokmen); *DG MF* 57, 63 n., 458 (rodokmen); tamtéž na příslušných místech i přehledy a popisy jejich zdejší produkce.

³⁴ Navázali tu na starší dílnu Reichartovu (srov. výše), od r. 1656 opuštěnou. Právě v této spojitosti se nabízí zcela přirozené otázka, zda Arnoldové (jmenovitě Johann A.) nepřejali tuto huť již v souvislosti se svým příchodem v r. 1657. Pozitivně na ni nelze odpovědět (není pro to dokladů, jméno Dinkelsbühl se ve spojitosti

mecku až do konce 18. stol. Teprve odchod Brunclerů na konci 80. let 17. stol. otevírá Arnoldům volnější pole působnosti. Snad přímo na základě nějaké dohody s Rosiery, s nimiž i nyní příležitostně spolupracují, si pro sebe vyhrazují východní oblasti jižního Německa, zatímco Rosierové zůstávají soustředěni na oblast západní. Konečně pak pokles a pád Rosierů v průběhu 1. pol. 18. stol. přivádí Arnolody k jejich největšímu rozmachu. Stávají se prakticky jedinými reprezentanty lotrinského zvonařství v celém jižním Německu. K své hlavní huti v Dinkelsbühlu přibírají v r. 1755 huť Rosierů v Rottenburgu a posléze zřizují huť další: 1769 v Marktoberdorfu, 1779 ve Weissenhornu a v r. 1790 ve Wallersteinu. Od 60. let 18. stol. se jejich činnost stále více koncentruje na oblast Švábska. Na bohaté produkci se podílejí všichni členové rozvětveného rodu, jen zcela výjimečně jsou přizváni zvonáři ze spřízněných rodin.³⁵

Úspěšný rozvoj arnoldovského zvonařství je na konci 18. stol. náhle přerušen výbuchem francouzské revoluce. Arnoldové (všichni členové rychle přijímají staré rodové jméno Regnault) jsou nuceni podřídit se nové situaci a změněným podmínkám. Většina členů se vrací a zůstává již doma v Huillécourt, jiní se definitivně usazují v Německu (Nikolaus III. Regnault r. 1791 v Mnichově) nebo odcházejí do jiných zemí (Joseph II. Regnault r. 1803 do Itálie). Tak končí Arnoldové-Regnaultové svoji zvonařskou působnost v jižním Německu a s nimi končí i celá slavná éra lotrinského zvonařství ve střední Evropě.

V českých zemích 17.–18. stol. sehrálo lotrinské zvonařství neméně významnou a po mnoha stránkách obdobnou roli. Podmínky pro takový vývoj byly zde relativně velmi příznivé. Především české země ležely ve vlastní sféře expanze lotrinských zvonářů do střední Evropy, patřily, jak již víme, k její jižní větvi. Navíc pak v době, kdy nastoupila hlavní vlna přílivu lotrinských zvonářů (ca pol. 17. stol.) a situaci ovládly velké zvonařské rody, skýtaly české země (z hlediska lotrinského) stále ještě volný prostor pro uplatnění dalších případných zájemců z řad lotrinských mistrů. Na druhé straně připravil příhodnou půdu lotrinské expanzi sám vývoj vnitřních poměrů v českých zemích. České zvonařství po svém vrcholném rozkvětu prochází v době pobělohorské v důsledku politických i hospodářských proměn obdobím zřetelného regresu. Jeho důsledkem i východiskem z něho je mj. strukturální přestavba dosavadní soustavy zvonařských hutí, otevírající pole působnosti novým, nežádka cizím zvonařským rodům. Tato postupně vznikající nová síť zvonařských středisek a hutí pak zdaleka ještě není (a vzhledem k neklidným poměrům, zvláště v Čechách, ani nemohla) být zkonsolidována, když v 2. pol. 17. stol. s normalizací situace rychle narůstá poptávka po zvonech.

s Arnolody uvádí vskutku až od r. 1676) a zdá se proti tomu svědčit charakter jejich tehdejšího působení.

³⁵ Takovou výjimkou je Petrus Bernhard († 1753), manžel Marguerity A., spolupracující s Arnolody na poč. 18. stol. (ca 1700–1705). Srov. *DG WH* 97. Pro tento postoj Arnolodů (zcela rozdílný od Rosierů) je jistě příznačné, že tu nepřizvali k užší spolupráci zvonáře z rodu Molotů, s nimiž byli spojeni četnými příbuzenskými vztahy, kteří s prací na této jižní větvi měli starší a dlouholeté zkušenosti. Např. Stephan Molot, o němž více uslyšíme v souvislosti s českými zeměmi, tudy pravidelně procházel v době prvních Arnolodů.

České země zasahuje hned první, raná vlna lotrinské expanze. V popředí jejího zájmu stojí tehdy relativně klidnější a potud i příznivější prostředí Moravy. Už na počátku 30. let 17. stol. procházejí jejím územím dva významní (vzájemně spolupracující) a nám již dobře známí lotřinští mistři Caspar Delson a Simon Michelin.³⁶ Záhy nato kráčí v jejich stopách dvojice zvonářů z Damblain, Adrian Vogézský (z Vogéz, Hadrianus a Vosgia) a Nicolas Molot.³⁷ Zejména Molotova účast tu předznamenává pozdější, daleko významnější proniknutí tohoto rodu. Konečně pak v první polovině 40. let uzavírá období těchto raných sond lotrinských zvonářů do českých zemí jednak výše již uvedený François Dubois, prodlužující svůj pohyb v Horních a Dolních Rakousích (srov. výše) příležitostně i na jižní Moravu, jednak Nicolas Bezot, směřující přes české země dále na východ.³⁸

Hlavní, tj. daleko výraznější a soustavnější příliv lotrinských mistrů počíná i v českých zemích kolem poloviny 17. stol. Situace, která se zde od té doby rozvíjí, v mnohém připomíná poměry, jež jsme měli možnost poznat v jižní německé oblasti. České země se tehdy dostávají do popředí pozornosti čtyř vesměs významných lotrinských zvonářských rodů, resp. jejich zástupců. Působení jedněch se přidružuje klasického způsobu lotrinské činnosti s více méně pravidelným a širokým pohybem na daném území či dokonce s dočasnou stabilizací hutě, u druhých přechází hned od počátku k trvalému zakotvení v novém prostředí.

Významným představitelem prvního typu je Stephan Molot, člen rozvětveného zvonářského rodu, který pocházel z Damblain a měl blízké vztahy k Rosierům, Bruncleům a zejména pak k Arnoldům (s posledními dvěma rody byl dokonce spřízněn). Tyto skutečnosti nepochybně ovlivnily základní směr jeho pohybu. Jednak tu navázal na zkušenosti damblainských zvonářů, zvláště svého otce a předchůdce Nicolase Molota, jednak rozvíjel zdejší činnost zcela v souladu s nástupem zmíněných rodů na jihoněmecké větvi. Přitom však bylo pro něho příznačné, že nikdy s nimi úzce nespolečně pracoval. Tím se vysvětluje, že se zde pohyboval spíše v okrajových oblastech: jižní Württembersko, Rakousko, české země, tu hlavně opět Morava.³⁹ Na konci 40. let se objevuje v Rakousku (1649 Waidhofen

³⁶ Jejich stopu máme zatím zachycenu r. 1630 v Tovačově (o. Přerov), r. 1631 v Troubsku (o. Brno-venkov) a není nikterak vyloučeno jejich doložení (podobně jako v následujících případech) dalšími zvony či písemnými doklady. Zmíněné zvony v Tovačově i Troubsku, ojedinělé to doklady práce těchto mistrů u nás, zanikly při rekvizicích za obou světových válek. Je to jev příznačný pro postup rekvizičních prací v českých zemích, s jehož neblahými důsledky se často setkáváme i v dalších případech.

³⁷ Doložení r. 1633 ve Sternberku (o. Olomouc) a r. 1636 v Moravském Krumlově (o. Znojmo).

³⁸ Dubois pracuje r. 1641 v Mikulově (o. Břeclav), r. 1643 ve Znojmě. Nicolas Bezot pocházel ze Saint Thiébault v oblasti Bassigny, v níž měl jeho zvonářský rod (Besot, Bezot) své centrum. V 30. letech hojně pracoval se svým bratrem Jeanem na různých místech ve Francii, posléze se vydává na cesty do střední Evropy (srov. zejména Berthelé, l. c., 400, 543, též 166). V r. 1641 sléval dva zvony pro k. N. Trojice v Českém Těšíně (o. Karviná), v letech 1643—1647 je doložen na Slovensku (srov. J. Spirita, *Spíšské zvony*, Bratislava 1972, 135) a ještě na počátku 60. let (1661—1663) se s ním setkáváme ve slovinské Lublani (srov. A. Gnirs, *Alte und neue Kirchenglocken*, Wien 1917, 205, 212).

³⁹ Srov. zejména Walter, l. c., 824; Thieme—Becker XXV, 46; Weissen-

a. d. Thaya) a hned nato již na Moravě, kde chtěl zřejmě trvale zakotvit, jak nasvědčuje jeho sňatek již r. 1651 v Mohelnici a posléze pak budování stabilní hutě v Litovli, v níž r. 1653 zakoupil dům a rok nato získal měšťanské právo.⁴⁰ Tento závěr se ukázal být přechodného rázu. Již v r. 1657 Štěpán Molot prodal dům v Litovli a obnovil svoji činnost v duchu staré lotrinské tradice jako putující zvonař. V první polovině 60. let dává přednost Švýcarsku a jižnímu Württembersku, aby se posléze opět soustředil na východní oblasti, postupuje tu zpravidla z Rakouska podél řeky Moravy až na sever.⁴¹

Protějškem Molota a jeho činnosti v českých zemích je tehdy Benedikt Briot, rovněž pocházející z široce rozvětveného rodu původem z Damblain, jehož příslušníci však již v průběhu 16. stol. vesměs přecházeli od kovolijectví (cinařství), resp. zlatnictví k rytectví a působili hlavně ve Francii, též však v Německu.⁴² Briot postupuje na východ spíše pásmem středního Německa a v 50.—70. letech rozvíjí svoji působnost střídavě v Čechách,⁴³ na Moravě⁴⁴ a ve Slezsku.⁴⁵

Zcela novou etapu vztahů lotrinského zvonařství k českým zemím otvírá v polovině 17. stol. příchod zvonaře Jana Pricqueye.⁴⁶ Jím začíná zhruba stoleté období lotrinských zvonařských hutí na české půdě. Jan Pricquey se objevuje r. 1650 v Klatovech, nepochybně již s pevným rozhodnutím zřídit zde stabilní zvonařskou huť.⁴⁷ V jeho osobě přicházel již

b ä c k — P f u n d n e r, l. c., 227, 330; F a h r n g r u b e r, l. c., 58, 213, 256; D G W H 88, 98.

⁴⁰ O působení Štěpána Molota na Moravě v l. 1650—1657 nyní podrobně B. Indra, *Zvonaři v Opavě, Uničově a Litovli od poloviny 17. do první pol. 19. století*, Časopis Slezského muzea, série B, 28 (1979), 62—64.

⁴¹ Srov. r. 1666 Kyjov (o. Hodonín); 1667 Horní Město (o. Bruntál); 1668 kl. Geras (Dolní Rakousy), Újezdec u Luhačovic (o. Uh. Hradiště), Rýmařov (o. Bruntál); 1669 Jaroměřice nad Rokytnou (o. Třebíč), Šumperk; 1670 Klášterec n. O. (o. Ústí n. O.).

⁴² Srov. Th i e m e — B e c k e r V, 24—28.

⁴³ Srov. 1659 Dubeč, č. Dubeček (o. Praha-východ), Petrovice II (o. Kutná Hora), Potěhy, resp. též č. Bratčice (o. Kutná Hora), Soutice (o. Benešov); 1660 Vrďy, č. Zbyslav (o. Kutná Hora); 1661 Kladno, Vlčice (o. Plzeň-jih).

⁴⁴ V r. 1658 se s ním setkáváme v Brně a v Kloboukách (o. Břeclav).

⁴⁵ Horní Slezsko patřilo zřejmě k hlavním cílům jeho pravidelných cest do střední Evropy. Věnoval mu v uvedeném období soustavnou pozornost. Hojnější zakázky v Čechách byly nepochybně sjednány při jeho průchodu touto zemí do Slezska a jejich rozložení nám alespoň přibližně naznačuje trasu, po níž zde postupoval. Cesty na Moravu byly jen příležitostnými sondami. O Briotově činnosti ve Slezsku uvádí zatím nejvíce dokladů (s odkazy na příslušnou literaturu) I n d r a, l. c., 64. Srov. k tomu též K. F. K ü h n, *Zur Geschichte der Glockengießerkunst in Böhmen*, MVGD 56, 1918, 23.

⁴⁶ O působení Pricqueyů v Čechách srov. vedle Rybičky a řady drobnějších příspěvků zejména: F. V a n ě k, *Zvonaři a konváři v Klatovech*, Věstník musea kr. města Klatov 1909—11, Klatovy 1912, 117 n.; F. B a r e š, *Zvonaři a konváři mladoboleslavští*, PA 16, 1893, 170 n., též zvl. ot. Praha 1894.

⁴⁷ Toto rozhodnutí muselo být přirozeně výsledkem předchozích zkušeností i přímých jednání, o nichž zatím nic bližšího nevíme. Není také blíže znám rozsah či intenzita jeho pobytu v středoevropském prostoru. Snad zpráva o zvonu z r. 1636 ve Slezsku (W a l t e r, l. c., 702; Th i e m e — B e c k e r V, 8—9) by nasvědčovala jeho zdejší účasti a možnému pohybu přes české země. Volba Klatov byla jistě příhodná. Místo samo mělo starobylou zvonařskou tradici, celé oblasti se pak tehdy nedostávalo zvonařských hutí. Přitom toto místo leželo v blízkém sousedství

starší, zkušený zvonař z tradičního zvonařského rodu, pocházejícího z Levécourt (jednoho ze středisek Rosierů, Brunclerů, Arnoldů aj.) a majícího blízké vztahy k významným zvonařským rodům, jako byli Bessonové (Markéta Bessonová je jeho manželkou) či zejména Michelinové. Měl oporu ve svých synech a spolupracovnících, Štěpánovi (nar. 1610) a Janovi (nar. 1624). Po pevném zakotvení v Klatovech (měšťanem r. 1651) a prvotním úspěšném rozvoji huti se k Pricqueyovi připojuje Melichar Matouš Michelin,⁴⁸ který se stává manželem jeho dcery Markéty a také ovšem důležitým spolupracovníkem. Michelin sice zřizuje vlastní dílnu v Plzni, ta však stojí v tak těsném vztahu ke klatovské huti Pricqueyů, že ji lze takřka považovat za její pobočku. Michelin a Pricqueyové společně nejen slévají řadu zvonů, nýbrž využívají i mnohá zařízení. Také samostatná produkce plzeňské dílny se jeví jako organické rozšíření expanze klatovské huti do severních, resp. severozápadních oblastí Čech.

Po smrti Jana Pricqueye (1660) převzal klatovskou huť starší syn Štěpán, spojený s Klatovy i svým sňatkem. Stalo se tak tím spíše, že mladší Jan těsně před otcovou smrtí odešel (1659) do Mladé Boleslavi a zřídil tam další pricqueyovskou huť.⁴⁹ Tak během pouhých 10 let vyrostly tři velmi činné a prosperující hutě, které už v 60. letech pokrývaly svoji produkci většinu území Čech (s koncentrací na záp., sev. a vých. Čechy). Pricqueyové se stávají tehdy nej přednější zvonářským rodem v Čechách a udržují si významné postavení i po smrti obou bratří (Štěpán 1695, Jan 1697) až do druhé čtvrtiny 18. stol. Mikulášem Pricqueyem v Mladé Boleslavi končí pak éra Pricqueyů a s ní i celé období působení lotrinských zvonařů v českých zemích.

V předchozím výkladu byla v snad dostatečně široké (byť teritoriálně omezené) konkretizaci demonstrována povaha i velikost účasti lotrinského zvonářství v střední Evropě 17.—18. stol. a tak i potvrzena úvodní proklamace závažnosti této otázky v dějinách evropského zvonářství. Význam podílu lotrinských mistrů ve vývoji středoevropského zvonářství samozřejmě nelze posuzovat jen mírou jejich zdejšího zastoupení a rozsahem vlastní produkce, nýbrž celistvostí jejich skutečného přínosu.⁵⁰

Expanze lotrinských zvonařů do střední Evropy byla pozitivním jevem již sama o sobě, svoji existencí. Znamenala užitečné oživení poměrů v teh-

německých oblastí, v nichž rozvíjeli svoji činnost jiní lotřinští zvonaři v čele s Rosiery.

⁴⁸ Příslušníci tohoto rozvětveného zvonařského rodu z Levécourt působí v 17. stol. zejména v dolním Porýní a v Nizozemí; srov. Otte, l. c., 183, 202; Walter, l. c., 821; Thieme—Becker XXIV, 529. O Simonu Michelinovi a jeho působení na jižní trase, včetně činnosti na Moravě, srov. výše.

⁴⁹ Jan se několik let předtím (1656) oženil s Kateřinou Bonavillovou, dcerou lotrinského zvonaře Jana Bonavilly v Miláně a Kateřiny, roz. Michelinové. Z tohoto manželství pocházel syn Jan (Johannes Mauricus). Později (ca 1681) se jako vdovec znovu oženil v Ml. Boleslavi (mj. syn Mikuláš, poslední držitel mladoboleslavské huti). I poté však udržoval rodové vztahy k Itálii. Snad s nimi souvisí i žádost o povolení konvářské činnosti, kterou si v r. 1690 podal v Ml. Boleslavi Ital Dudesco de la Fruina; srov. Bareš, l. c.

⁵⁰ I to je otázka, která bude moci být detailně objasněna, až zevrubně poznáme vývoj zvonářství v jednotlivých evropských zemích i v Lotrinsku samém. Zde můžeme na základě dosavadních důležitých poznatků toliko poukázat na hlavní jevy a tendence.

dejším středoevropském zvonařství. Předně lotrinští zvonaři charakterem svého působení i hlavní orientací na příznivé pro ně, tj. produkčně poddimenzované oblasti pomohli vyplnit mezery ve stávající struktuře zvonařských středisek a jejich produkčních sfér. Postupem doby pak zaujímali stále výrazněji pozici činitele podněcujícího potřebnou konkurenci a již takto přispívajícího k rozvoji domácího zvonařství. V tomto směru představovali prvek neobyčejně účinný. Z dlouhodobých tradic si přinášeli vlastnosti, kterých se namnoze domácímu zvonařství, často setrávajícímu v zaběhnutém stereotypu, nedostávalo, a které do něho nutně vnášely neklid: mimořádnou podnikatelskou aktivitu (až dravost), neúnavně rozvíjenou na širokém prostoru, nevšední úroveň organizace práce, pružnost v sjednávání zakázek a spolehlivost jejich realizace. Přitom, a to je třeba zvlášť zdůraznit, byli konkurenci zdravou, poctivou. Stížnosti domácích zvonařů, že lotrinští mistři získávají úspěchy nekalým způsobem, podbízením se či nadnesenými sliby objednatelům, neměly vážné opodstatnění, vyvěraly spíše z pouhé závisti a samy tak byly nepoctivou obranou. Úspěch lotrinských zvonařů spočíval vedle zmíněných již důvodů právě v kvalitě díla, které se za přiměřenou cenu objednatelům dostávalo.

Kvalita zvonařských výrobků patřila k tradičním hodnotám lotrinského zvonařství a vyznačovala i produkci lotrinských mistrů v střední Evropě 17. a 18. stol. Tento jejich přínos byl o to významnější, že sem přicházel v době, kdy domácí produkce zaznamenávala v tomto ohledu zjevný pokles úrovně. Dosavadní, byť stále ještě mezerovité znalosti látky a vývoje poměrů nám potvrzují, že to tehdy byla právě díla lotrinských zvonařů (a přirozeně i některých významných domácích hutí), která výrazně převyšovala běžný průměr a také nejvýše pozvedávala zdejší tvorbu do blízkosti prací vrcholného období gotického zvonařství.

Lotrinské zvony zřetelně předčily většinu zdejší tvorby především svými vynikajícími zvukovými vlastnostmi. Jejich kvalita, spočívající v bezvadném provedení vyspělého oktávového typu (na jehož rozšíření se zde podstatnou mírou spolupodílejí), v intenzitě a jasnosti zvuku i plnosti jeho vyznění či v dokonalém sladění zvonů všude tam, kde byl sléván celý soubor zvonů, byla nepopíratelnou a natolik zjevnou hodnotou, že ji respektovali i sami odpůrci lotrinských zvonařů. Obdobné postavení zaujímaly lotrinské zvony též úrovní svého technického provedení, prozrazující již na prvý pohled výspělost kovolijského umění. Vyrovnanost zřetele k detailu i celku, pečlivé zpracování povrchu, na němž výrazně (být v mírném reliéfu) vystupují formy prostředků výzdoby a výpravy, podržující si čistotu a jasnost i v jemných liniích a tvarech, to opět byly působivé přednosti, které nepochybně upoutávaly (a dodnes upoutávají) zájem pozorovatele.

Konečně pak stejně významný byl též charakter samé výzdoby zvonů. Lotrinská expanze se časově kryje s obdobím, kdy se ve výzdobě středoevropských zvonů formuje a rozvíjí barokní pojetí. Lotrinští zvonaři tento nový proud svými zvony nejen pomáhají prosazovat, nýbrž přispívají i k jeho výrazovému obohacení. Důležitý byl jejich přínos v koncepci struktury výzdoby, kde se jim podařilo dosáhnout právě nyní tolik potřebného kompromisu mezi požadovanou bohatostí výzdoby a současně nutnou střizlivostí. Celek výzdoby v jejich podání nikdy nepůsobí dojmem

těžké clony souvisle splývající od krku po celé ploše zvonu či směsi nadměrného množství neorganicky uplatněných a tudíž kompozičně nevyvážených prvků. Centrum výzdoby je sice i u nich položeno do prostoru kolem krku, obvyklou přílišnou hmotnost zdejšího komplexu však narušují a) kladením prázdných pásů nejen mezi ozdobné pásy a jimi sevřené nápisové pole, nýbrž i mezi jednotlivé řádky nápisu, b) zdůrazněním vertikálnosti užitě ornamentiky (motivy ornamentálních pásů jsou voleny a stylizovány tak, aby výrazně visely, resp. vyrůstaly z nápisového pole), c) jemností dekoru. Plocha boků je zatížena výzdobou jen lehce: střídmy počet reliéfů (převažující varianta: krucifix, resp. Madona-znaky-zvonařská značka), umístěných převážně v horních dvou třetinách tak, jakoby byly zavěšeny na výše probíhajícím ornamentálním pásu. Věnc bývá buď oddělen od boků ornamentálním pásem a potom sám prázdný, nebo oddělen soustavou reliéfních linek a v tom případě pak pokryt ornamentem. Těmito a podobnými postupy se jinak bohaté výzdobě účinně dostává náležitě lehkosti a světlosti i potřebné vyváženosti. Připojíme-li pak k těmto skutečnostem již výše zdůrazněnou přednost kvalitního kovolijeckého provedení všech nuancí namnoze jemného dekoru, získáváme i po této stránce obraz díla zvláště zdařilého a nepochybně účinného.

Lotrinské zvonařství přinášelo tudíž pro evropské poměry mnoho podnětů. Byť byl jeho vliv v jednotlivých oblastech rozdílný co do intenzity i povahy účinu, možno říci, že obecně působilo jako činitel obohacující a tak i pozitivní.

DIE LOTHRINGER GLOCKENGIESSER UND DIE BÖHMISCHEN LÄNDER

Eines der wichtigsten Probleme der Geschichte der Glockengießerei stellen die Beziehungen der in- und ausländischen Glockenerzeugung dar, vor allem die Frage der direkten Teilnahme und des Anteils der ausländischen Glockengießer an der Glockenproduktion des betreffenden Gebietes. Im Rahmen dieser Problematik nimmt die Frage der Lothringer Glockengießer einen spezifischen Platz ein, vor allem deren Tätigkeit in den mitteleuropäischen Ländern im 17. Jh. Das Studium dieses Problems ist von außerordentlicher Bedeutung für die Erkenntnis der Geschichte der europäischen Glockengießerei sowie für die Klärung vieler Entwicklungsprobleme der Glockengießerei in den einzelnen Ländern. Der Charakter und der Umfang des Anteils der Lothringer Glockengießer an der Glockenproduktion des 17. Jh. sind hier von so großer Bedeutung, daß sie eines der wesentlichen Merkmale der Glockengießerei der erwähnten Zeitspanne bilden.

Das Antrittsgebiet der Lothringer Glockengießer in die böhmischen Länder war der südliche Zweig ihrer Ostexpansion (Schweiz-Württemberg-Bayern-Österreich). Die erste Welle des Zustroms der Lothringer Glockengießer in dieses Gebiet (20er bis 30er Jahre des 17. Jh.) ist durch das Auftreten von zwei- (und auch drei-) köpfigen Gruppen von Meistern charakterisiert sowie durch ihren häufigen und in territorialer Hinsicht weitreichenden Wechsel der Wirkungsstätte, der an ein erstes Sondieren mit der Suche nach dem geeignetsten Boden erinnerte [Racle-Chevillot, Simon-Gauthier, Delson-Buleville (-Michelin), Dubois-Guyot]. Am Anfang der 40er Jahre des 17. Jh. gipfelt die Lothringer Expansion in diesen Ländern. Zu ihren Repräsentanten werden die großen Glockengießerfamilien Rosier, Bruncler und Regnault, die durch zahlreiche verwandtschaftliche Beziehungen verknüpft waren und auch gemeinsam ihre hiesige Tätigkeit organisierten. Die Angehörigen dieser Familien beginnen hier stabile Glockenhütten zu errichten, nehmen das Bürgerrecht an, arbeiten mit einheimischen Meistern zusammen und gehen mit ihnen in verwandtschaftliche Beziehungen ein.

In den böhmischen Ländern des 17.—18. Jh. spielte die Lothringer Glockengießerei in vieler Hinsicht eine ähnliche Rolle. Die böhmischen Länder werden gleich von der ersten Welle der Lothringer Expansion betroffen (seit den 30er Jahren des 17. Jh. Delson-Michelin, Adrian aus den Vogesen und Nicolas Molot, Dubois, Bezot). Der größte-Zustrom der Lothringer Glockengießer beginnt um die Mitte des 17. Jh. Die Wirkungsweise der einen hält sich an die klassische Art der Lothringer Tätigkeit mit mehr oder weniger regelmäßiger breiter Bewegung auf dem gegebenen Territorium oder sogar mit vorübergehender Stabilisierung der Glockenhütte, die anderen lassen sich auf die Dauer im neuen Milieu nieder. Repräsentant des ersten Typs sind Benedikt Briot und vor allem Stephan Molot, der in Mähren heiratete (1651 in Mohelnice), und in Litovel (wo er seit 1654 Bürger war) eine vorübergehend (bis 1657) stabile Glockenhütte errichtete. Die erste stabile Glockenhütte wurde im Jahre 1651 in Klatovy von Jan Pricquey (mit seinen Söhnen und Mitarbeitern Štěpán und Jan) errichtet; bald danach entstand eine verwandte Glockenhütte in Plzeň (geleitet von Melichar Matouš Michelin, dem Gatten der Tochter von Jan Pricquey) und 1660 in Mladá Boleslav (geleitet von Pricqueys Sohn Jan). Die Pricqueys wurden zur bedeutendsten Glockengießerfamilie in Böhmen und wirken hier bis in die Mitte des 18. Jh. hinein.